

fi'l-‘aşri'n-nehda (Beyrut 1969, 1980); *A'lâmü'l-İskenderiyye fi'l-‘aşri'l-İslâmî* (Kahire 1965, 1421/2001; İskenderiyeli veya orada bir süre yaşayan Ebü'd-Derdâ, Abdurrahman b. Hüzmü, Turtûşî, Sened b. İnân, İbn Avf, Silefî, Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî, Ebü'l-Abbâs el-Mürsî, İbn Atâullah el-İskenderî, Kabârî, Muhammed Kerîm, Abdullah Nedîm ve Abdülazîz Çâvîş gibi on üç şahsiyet hakkındadır); *Târîhu devleti'l-Ebâtırati'l-Muğûlî'l-İslâmiyye fi'l-Hind* (İskenderiye 1968; Kahire 1421/2001).

Neşir: Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme* (Kahire 1359/1940, 1957, 1422/2002, Muhammed Mustafa Ziyâde ile birlikte); a.mlf., *Naḥl 'ibere'n-naḥl* (Kahire 1365/1946); a.mlf., *İtti'âzû'l-ḥunefâ' bi-aḥbâri'l-e'immeti'l-Fâtımiyyine'l-ḥulefâ'* (I, Kahire 1367/1948, 1387/1967; eserin II ve III. ciltleri Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed tarafından neşredilmiştir, Kahire 1390-1393/1970-1973; I-III, Kahire 1416/1996); a.mlf., *ez-Zehebü'l-mesbûk bi-zikri men ḥacce mine'l-ḥulefâ' ve'l-mülûk* (Kahire 1375/1955); Cemâleddin İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb fi aḥbâri Benî Eyyûb* (I-III, Kahire 1373-1380/1953-1960; neşirle ilgili bazı değerlendirmeler için bk. Selâhaddin el-Müneccid, XXIX/1 [1373/1954], s. 135-137; Mustafa Cevâd, VIII [1380/1961], s. 408-424, eserin devamını Haseneyn Muhammed Rebî yayımlamıştır, IV-V, Kahire 1972-1977); Sâlih Mecdî, *Hilyetü'z-zemen bi-menâkıbi ḥâdimi'l-vaṭan: Sîretü Rifâ'a Râti' eṭ-Taḥṭâvî* (Kahire 1378/1958); Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-sulṭâniyye ve'l-meḥâsinü'l-Yûsufiyye* (Kahire 1384/1964, 1415/1994, 2002); Muhammed b. Ahmed b. Bessâm eṭ-Tinnîsî, *Enisü'l-celis fi Târîhi medineti Tinnîs* (MMİr., XIV [1967], s. 151-159); İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire* (XVI, Fehîm Muhammed Şeltût ile birlikte, Kahire 1972). Şeyyâl ayrıca Ebû Hanîfe ed-Dîneverî'nin *el-Aḥbârü't-tıvâl* (Kahire 1960; Kum 2000) adlı eserinin Abdülmün'im Âmir tarafından gerçekleştirilen neşirini gözden geçirmiştir.

The Encyclopaedia of Islam'ın ikinci neşrine bazı maddeler yazan Şeyyâl'in belli başlı makaleleri şunlardır: “el-‘Alâkât beyne Mısr ve'l-Yemen fi'l-‘aşri'l-Fâtımî” (*el-Kitâb*, V [Kahire 1948], s. 550-561); “‘Abdullâh Nedîm, 1845-1896” (*a.g.e.*, VII [Kahire 1949], s. 78-91); “el-Yemen fi'l-‘aşri'l-Fâtımî: Şafḥa meḥûle mine't-Târîhi'l-‘Arabî” (*Levante*, I/2 [Roma 1953], s. 20-32); “The Fatimid Documents as a

Source for the History of the Fatimids and their Institutions” (*Bulletin of the Faculty of Arts, Alexandria University*, VIII [1954], s. 3-12); “Sirâcû'l-mülûk li't-Turtûşî” (*Türâşü'l-insâniyye*, II [Kahire 1960], s. 792-803); “Felsefetü Ebî Bekr eṭ-Turtûşî” (*Felâsifetü'l-İslâm fi'l-ğarbi'l-‘Arabî*, nşr. Ahmed Belkât v.dğr., Tıtvân 1961, s. 183-227); “Historiography in Egypt in the Nineteenth Century” (*Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis – P. M. Holt, London 1964, s. 403-421); “Some Aspects of the Intellectual and Social Life in the 18th Century” (*Political and Social Change in Modern Egypt*, ed. P. M. Holt, London 1968, s. 117-132); “Mü'elleftü'l-Makrîzî eş-Şağîre” (*Dirâsât 'ani'l-Makrîzî: Mecmû'atü'l-ebḥâş*, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire 1391/1971, s. 23-37). Şeyyâl'in bazı araştırma ve edisyon kritik çalışmaları henüz basılmamıştır (Hasan Habeşî, XIII [1967], s. 12-13).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülmün'im Mâcid, “Mâ Ellefehü'l-mü'errîḥüne'l-‘Arab fi'l-mi'eti's-seneti'l-aḥire fi dirâseti't-Târîhi'l-‘Arabî ve ḡayriḥ”, *Mâ Sâheme bihi'l-mü'errîḥüne'l-‘Arab fi'l-mi'eti's-seneti'l-aḥire fi dirâseti't-Târîhi'l-‘Arabî ve ḡayriḥ*, Kahire 1959, s. 80-81, 84, 85; Kustantîn Züreyk, “Mâ Sâheme bihi'l-mü'errîḥüne'l-‘Arab fi'l-mi'eti's-seneti'l-aḥire fi dirâseti't-Târîhi'l-‘Arabî ‘an fetretü'l-ḡurûbi's-Şalibiyye”, *a.e.*, s. 98, 101, 103, 104; B. Lewis, “The Use by Muslim Historians of Non-Muslim Sources”, *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1964, s. 191; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâseti'l-edebiy-ye*, Beyrut 1972, III, 664-667; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 135-136; J. A. Crabbs, *The Writing of History in Nineteenth-Century Egypt*, Cairo 1984, s. 137, 143, 197, 216; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü muşannifi'l-kütübi'l-‘Arabiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 137-138; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 176; a.mlf., *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, I, 503; İmâd Abdüsselâm Raûf, “Cemâlüddin eş-Şeyyâl”, *Mevsû'atü Beyti'l-ḥikme li-a'lâmi'l-‘Arab fi'l-karneyni't-tâsi' ‘aşer ve'l-‘işrin*, Bağdad 1420/2000, I, 119-120; P. E. Walker, *Exploring an Islamic Empire: Fatimid History and its Sources*, London 2002, s. 120-121; G. Piterberg, “Orientalist Discourse and Nationalist Historical Narratives in the Middle East: Egypt's Ottoman Past”, *Between Europe and Islam: Shaping Modernity in a Transcultural Space* (ed. A. Höfert – A. Salvatore), Brussels 2004, s. 76-81, 85; Fuâd Sâlih es-Seyyid, *Mevsû'atü a'lâmi'l-karni'l-‘işrin fi'l-âlemeyni'l-‘Arabî ve'l-İslâmî*, Beyrut 1434/2013, II, 202-203; Selâhaddin el-Müneccid, “Müferricü'l-kürûb fi aḥbâri Benî Eyyûb li'bn Vâsil”, *MMİAdm.*, XXIX/1 (1373/1954), s. 135-137; Ca'fer el-Hasenî, “Mecmû'atü'l-veşâ'ikü'l-Fâtımiyye”, *a.e.*, XXXIII/4 (1378/1958), s. 666-667; Mustafa Cevâd, “Müferricü'l-kürûb fi aḥbâri Benî Eyyûb”, *MMİr.*, VIII (1380/1961), s. 408-424; Hasan Habeşî, “Kelimetü te'bîn fi zikrâ vefâtü'l-merḥûm el-üstâz ed-duktûr Cemâlüddin eş-Şeyyâl”, *el-Mecelletü'l-Târîhiyyetü'l-Mısrîyye*, XIII, Kahire 1967, s. 3-14; “Ce-

mâlüddin eş-Şeyyâl”, *Şaḥîfetü Ma'ḥedi'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye fi Madrid*, XIV, Madrid 1967-68, s. 275-276; I. Gershoni, “The Writing of History in Nineteenth Century Egypt: A Study in National Transformation”, by Jack A. Crabbs”, *MES*, XXI-II/ 4 (1987), s. 543, 547; Abdülfettâh Guneyme, “Cemâlüddin eş-Şeyyâl el-mü'errîḥ (1329-1387 h./1911-1967 m.)”, *Mevsû'atü a'lâmi'l-fikri'l-İslâmî*, Kahire 1425/2004, s. 223-225; Muhammed el-Cevvâdî, “eş-Şeyyâl, Cemâlüddin”, *Mv.AU*, XV, 318.

AHMET ÖZEL

ŞÜMLE

(شُمْلَة)

(ö. 570/1174-75)

Irak Selçukluları döneminde
Hûzistan emîri.

Tam adı Şümle Aydoğdu b. Küştöğân et-Türkmanî el-Afşarî'dir. Ataları Avşar oymaklarından birine mensuptur ve muhtemelen VI. (XII.) yüzyılın birinci yarısında Seyhun boylarından Hûzistan taraflarına göç etmiştir. Bu aileden Hûzistan çevresinde siyasî olaylara katılan ilk şahıs Ya'kûb b. Arslan el-Afşarî'dir. Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar döneminin (1118-1131) nüfuzlu emirlerinden olan Yâkub Bey, Salgurlular'ın kurucusu Sungur b. Mevdûd ile mücadele ederek Fars bölgesini ele geçirmeye çalışmış, onun ardından Hûzistan'ın yönetimini Şümle üstlenmiştir. Şümle (Şümle, Şimle, Şemle) Aydoğdu, Irak Selçuklu Sultanı Mes'ûd b. Muhammed Tapar'ın hâcibi Has Bey Belengerî'nin en çok güvendiği emirlerden biriydi. Has Bey'in Irak Selçuklu Sultanı Muhammed b. Mahmûd tarafından öldürülmesi üzerine Şümle, Hûzistan'da bağımsız olarak hareket etmeye başladı, bir süre sonra da Küçük Luristan'ı hâkimiyeti altına aldı. Böylece VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısında Hûzistan ve çevresini kapsayan yarı bağımsız bir emirlik kurdu. Irak Selçukluları'ndan Muhammed b. Mahmûd ile III. Melikşah arasında cereyan eden taht mücadelelerine karışan Şümle çıkarları doğrultusunda sık sık saf değiştirdi.

Şümle'nin Hûzistan'da kurduğu emirlik Abbâsî Halifesi Muktefi-Liemrillâh'ı kaygılandırdı ve 550'de (1155) üzerine asker sevketti. Taraflar arasında meydana gelen savaşta halifelik kuvvetleri yenildi, ordu kumandanı başta olmak üzere çok sayıda Abbâsî askeri esir alındı. Halifeye bağlı kuvvetlerle çatışmayı çıkarları açısından yararlı bulmayan Şümle esirlere karşı iyi davrandı ve bir süre sonra onları serbest bıraktı. Abbâsî kuvvetleri 553'te (1158) Hûzistan'a ikinci defa saldırdı. Abbâsî

emirlerinden Kaymaz'ın Şümle tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra Muhammed b. Mahmûd'a teslim edilmesi muhtemelen bu saldırının en önemli sebeplerinden biriydi. Şümle bu sorunu yine barış yoluyla çözdü ve çatışmalardan uzak durmayı başardı.

Sultan Muhammed b. Mahmûd'un vefatının ardından Irak Selçuklu tahtı için III. Melikşah ile Süleyman Şah ve Arslan Şah arasındaki mücadele sırasında Şümle bazan III. Melikşah'ı, bazan da Arslan Şah'ı destekledi ve 555 (1160) yılında III. Melikşah'ın oğlu Mahmud'a atabeg tayin edildi. Şümle bu yeni görevi sırasında daha geniş bir alanda faaliyet gösterdi, yeğeni İbn Şenkâ kumandasındaki bir orduyu Vâsıt ve Basra yöresine sevketti. 561'de (1166) Vâsıt Valisi Hutlubars'ı (Kutlubars) yenilgiye uğratan İbn Şenkâ'nın daha sonraki hedefi Basra oldu. Onun bu yöredeki faaliyetleri Şümle tarafından desteklendi ve bölgedeki Mâhikî Kalesi ordugâh olarak belirlendi. Abbâsî Halifesi Müstencid-Billâh'ın elçisi Yûsuf ed-Dîmaşkî bu sırada Mâhikî'de bulunan Şümle'yi ziyaret etti ve halifenin uyarılarını bildirdi. Şümle ise Vâsıt, Hille ve Basra'nın, atabegi olduğu Mahmud'a iktâ edildiğini ve bu bölgeler üstünde onun adına hâkimiyet tesis etme niyetinde olduğunu bildirdi. Diploması yoluyla istediğini elde edemeyen halife, Şümle ve taraftarlarını Hâricîlik'le itham etti, lânetlenmeleri gerektiğini söyledi. Ayrıca Vâsıt Valisi Arğuş (Erkuş) el-Müsterşidî'yi ve diğer emirlerini Şümle ile savaşa sevketti, mağlûp olan Şümle Hûzistan'a dönmek zorunda kaldı.

564'te (1168-69) Salgurlu Atabegi Muzafferüddin Zengî'nin ve askerlerinin kendilerine kötü muamele etmesinden şikâyetçi olan halk Şümle'den yardım istedi. Bunu fırsat bilen Şümle, Fars bölgesine sefer düzenleyip Muzafferüddin Zengî kuvvetlerini yenilgiye uğrattı ve Fars'ı ele geçirdi. Fakat Şümle de halka kötü muamelesi ve İbn Şenkâ'nın bölgedeki yağmacılık faaliyetleri yüzünden kısa sürede Fars bölgesindeki nüfuzunu kaybetti; Fars halkının daveti üzerine bölgeye gelen Muzafferüddin Zengî ve müttelikleri karşısında tutunamayarak Hûzistan'a döndü. Buradan Ahvaz bölgesine sefer düzenledi, Ahvaz'ın zaptından sonra Nihâvend bölgesini ele geçirmek için planlar yaptı. Ancak Azerbaycan ve Arrân Atabegi Şemseddin İldeniz, Nihâvend'in zaptını engelledi. Ardından İbn Şenkâ onun emriyle Nihâvend Kalesi'ni aldı. Şümle bölgede kalıcı olmayı amaçladığından Mâhikî yakınlarında yeni

bir kale inşa ettirmek istedi. Fakat halife ordusunun saldırıları karşısında yenilgiye uğradı; İbn Şenkâ savaş meydanında öldürüldü ve kesik başı Bağdat'a gönderildi. Bu olaydan sonra geri çekilen Şümle, Hûzistan yöresindeki Türkmen aşiretleriyle çatışmaya girdi. Türkmenler, Azerbaycan ve Arrân Atabegi Muhammed Cihan Pehlivan'ın desteğini alarak Şümle'nin ordusunu mağlûp etti. Şümle bu savaşta yaralandı, oğlu ve yeğeniyle birlikte esir düştü. Atabeg Muhammed Cihan Pehlivan'a götürülen Şümle iki gün sonra öldü.

Şümle'nin yerine geçen oğlu Garsüddin, Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul döneminin (1177-1194) ünlü emirlerinden olup sultanın Hemedan seferinde büyük başarılar göstermişti. Garsüddin'den sonra Hûzistan emirliğinin başına muhtemelen Şümle'nin diğer oğlu Şerefeddin Emîrân geçti. Şerefeddin'in III. Melikşah'ın oğlu Melik Muhammed'in atabegi olduğu rivayet edilir. Bu dönemde Şerefeddin Emîrân ile Atabeg Muhammed Cihan Pehlivan arasında dostluk ilişkileri kuruldu, bu ilişkiler Şümle'nin torunlarına verilen ahidnâme ile pekiştirildi. Böylece ahidnâme ile, Şümle'nin ahfadının Hûzistan ve Luristan toprakları üzerindeki hâkimiyet hakları onaylanmış oldu. Şerefeddin Emîrân'ın ardından Hûzistan emirliğinin yönetimini Muzafferüddin Sü-Sıyan üstlendi. Onun vefatından sonra Şümle'nin torunları arasında çatışma çıktı. Bunu fırsat bilen Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînilâh, Hûzistan'a bir ordu sevk edip Şümle'nin ahfadını bertaraf etti ve Hûzistan Emirliği'ne son verdi. Şümle'nin ahfadından bazı kişiler Bağdat'a götürüldü, burada kendilerine tahsis edilen evlerde göz hapsinde tutuldu. Nasreddin adlı emîr başta olmak üzere diğer aile fertleri Salgurlu Atabegi Sa'd b. Zengî'nin himayesine girdi. VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu ve Abbâsî çevresinde varlığını sürdüren Şümle ahfadının hâkimiyet alanı sadece Hûzistan'la sınırlı kalmadı, bazı kaynaklara göre Luristan, Nihâvend, Basra, Vâsıt gibi bölgeleri de kapsadı. Hatta Şümleoğulları'nın otuz civarında kaleye hükmettikleri ve bazı Hûzistan emirlerinin sikke darp ettikleri rivayet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 255; Râvendî, *Râhatü's-sudûr*, s. 260-261, 347; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut 1992, XI, tür.yer.; XII, 108-109; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 209, 256; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, I, 268, 330; Sadreddin Ali b. Nâsır el-Hüseynî, *Zübdetü't-tevârih: Ahbârü'l-ümera' ve'l-mülûkî's-Selcûkiyye* (nşr. Muhammed Nûreddin), Beyrut 1405/1985, s.

284; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1980, s. 126-127, 260-264, 582-583; a.mlf., "Avşarlar", *TDA*, sy. 62 (1989), s. 120-122; Ziya Bünyadov, *Azerbaycan Atabeyler Devleti (1136-1225-ci iller)*, Bakü 1984, s. 38, 50, 67; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri, Salgurlular*, Ankara 1991, s. 33, 37-38, 41, 44; Muharrem Eren, *Kocaavşar Köyü ve Tarihçe Avşarlar*, İstanbul 1992, s. 234-237; Muhammed Ali İmâm Ahvâzî, *Târîh-i Hûzistân* (nşr. Abdülmuhammed Rûhbahşân), Tahran 1379 hş., s. 250-255; Enver Çingizoğlu, *Avşarlar*, Bakü 2008; Qiyas Şükürov, "Geçmişten Günümüze Avşarlar", *Anadolu'da Yörükler: Tarihî ve Sosyolojik İncelemeler* (ed. Hayati Beşirli – İbrahim Erdal), Ankara 2007, s. 153-156; a.mlf., "Huzistan Avşar Emiri Şümle ve Ahfadı", *TD*, sy. 48 (2008), s. 1-15; Emir Kalkan, "Afşarlar", *TDA*, sy. 19 (1982), s. 29, 33-34; Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Dağılıma Sürecinde Huzistan Avşarları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/18 (2011), s. 187-194.

QIYAS ŞÜKÜROV

ŞÜTAYBÎ

(الشطبي)

Ebü Abdillâh Muhammed
b. Alî b. Muhammed b. Hasen
b. Hayyûn es-Sikillî el-Endelüsî
el-Bürcî eş-Şütaybî
(ö. 963/1556)

**Faşlı Şâzelî-Zerrûkî şeyhi,
müfessir.**

882 (1477) yılında doğdu. Sultan Ebü İnân el-Merîni'nin hükümdarlığı döneminde (1348-1358) Endülüs'ten Fas'ın kuzey kesimine göç eden Bürciyyûn diye tanınmış bir aileye mensuptur. Şâzeliyye-Zerrûkiyye tarikatının pîri Şeyh Ahmed Zerrûk'un halifesi Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yûsuf el-Milyânî er-Râşidî dışında hocaları ve müşhidleri hakkında bilgi yoktur. Hac yolculuğu sırasında Şam'da Meymûniyye tarikatının pîri Şeyh Ali b. Meymûn el-Gumârî el-Mağribî'yi de ziyaret etmiş olmalıdır. Şütaybî, dönüş yolunda Zerrûk'un türbesinin bulunduğu Libya'nın Mısırâte şehrine uğradı ve orada üç yıl kaldı. Bu sırada ziyaret için gelen veya orada ikamet eden Zerrûk'un talebelerini tanıma fırsatı buldu, tarikatın temel metinlerini okudu, Zerrûk'un müellif hattı eserlerini istinsah etti. Şütaybî'nin Ahmed b. Yûsuf er-Râşidî'den ne zaman hilâfet aldığı bilinmemektedir. Şeyh Zerrûk ile çağdaşı Cezûliyye ve Bistâmiyye mensupları arasındaki ihtilâfın Zerrûkiyye mensuplarına karşı doğurduğu şiddetli düşmanlık ortamında Fas'a dönen Şütaybî, Zerrûk gibi yöneticilerden ve kalabalık yerleşim merkezlerinden uzak kalmayı tercih etti.